

אפשרויות למימוש הרצון להורות בקרב זוגות להט"ב ויחידים סקירה בין-לאומית של מדיניות ופרקטיקה

לילך זוהר זהר שרביט רוני זלכה
איה אלמוג-זקן דורי ריבקין יואה שורק

עריכת לשון: רויטל אביב מתוק
תרגום לאנגלית (תקציר): עמי אשר
עיצוב גרפי: ענת פרקו-טולדנו

הסקירה הוזמנה על ידי אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה (מתו"ה) ועל ידי השירות למען הילד
במינהל שירותים אישיים וחברתיים במשרד הרווחה והביטחון החברתי ומומנה בסיועם

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל
ת"ד 3886 ירושלים 9103702
טלפון: 02-6557400
brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | טבת תשפ"ב | דצמבר 2021

תקציר

רקע

במהלך העשורים האחרונים הפכה המשפחה ה'מסורתית', המורכבת מזוג הטרנססקסואלי נשוי וילדיהם הביולוגיים, לדפוס אחד מתוך מגוון רחב של דפוסים אפשריים לתא המשפחתי. בין דפוסי המשפחות החדשות יש משפחות יחידניות מבחירה, זוגות להט"ב ומשפחות עם 'הורות משותפת'. כמו כן האפשרויות שדרכן אפשר להפוך להורים נעשו מגוונות יותר, והן כוללות אומנה ואימוץ, שימוש בטיפולי פוריות והפריה וביצוע הליכי פונדקאות. יחד עם זאת, האפשרויות העומדות בפני זוגות להט"ב או יחידים המבקשים לממש את רצונם להורות במדינות שונות בעולם הן עדיין מוגבלות, הן מבחינת זכויות הן מבחינת נגישות. השירות למען הילד במינהל שירותים אישיים וחברתיים ואגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה (מתו"ה), במשרד הרווחה והביטחון החברתי פנו למכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לערוך סקירה בין-לאומית על האפשרויות שקיימות במדינות נבחרות בעולם למימוש הרצון להורות ולכינון ההורות עבור יחידים וזוגות להט"ב. הסקירה נערכה בין ינואר 2021 לדצמבר 2021.

מטרה

מטרת הסקירה הייתה לספק לקובעי המדיניות מידע רחב על כלל האפשרויות הקיימות למימוש ההורות בקרב זוגות להט"ב ויחידים, ובפרט על טיפולי פוריות והפריה, פונדקאות, אומנה ואימוץ. באופן מפורט יותר, המטרה הייתה לספק מידע על האפשרויות הקיימות למימוש ההורות ולכינונה בהיבטים של מדיניות וחקיקה, חסמים ואתגרים, סוגי הסיוע שניתנים מטעם המדינה או על ידי גופים אחרים ועמדות הציבור במדינה בנוגע להורות של להט"ב.

שיטה

בשלב הראשון מופו היבטים משפטיים וחברתיים שונים הקשורים לזכויות להט"ב ב-108 מדינות, ונערכו ראיונות עם שישה מומחים בתחום בישראל. בשלב השני, נבחרו המדינות לסקירה יחד עם משרד הרווחה והביטחון החברתי, על פי אחד או יותר מן הקריטריונים הללו: (1) מדינות שבהן חקיקה מתקדמת בנוגע להורות של זוגות להט"ב ויחידים; (2) מדינות המאפשרות אימוץ בין-ארצי לזוגות להט"ב; (3) מדינות שדומות לישראל מבחינת תפיסות תרבותיות והשפעת הדת על המדינה. שבע המדינות שנבחרו הן: אוסטרליה, ניו-זילנד, סקוטלנד וצפון אירלנד בבריטניה, הולנד, קנדה-מחוז אונטריו וארצות הברית-קליפורניה. בשלב השלישי, בוצעו 24 ראיונות עומק חצי מובנים עם מומחים מכל אחת מן המדינות שנבחרו: נציגי ארגוני זכויות להט"ב, אנשי אקדמיה, נציגי ממשל והורים מקהילת הלהט"ב. בד בבד נערכה סקירה מעמיקה על כל מדינה בהיבטים של מדיניות וחקיקה, עמדות ופרקטיקה בנוגע לאפשרויות למימוש הורות עבור זוגות להט"ב ויחידים. המידע נכתב כסקירות עצמאיות עבור כל מדינה וכן נותח באופן אינטגרטיבי בנוגע לכל סוגיה.

ממצאים

1. מדיניות וחקיקה: בכל המדינות שנסקרו, המדיניות והחקיקה מתבססות לרוב על תפיסה לפיה זוגות להט"ב ויחידים הם 'הורים ראויים'.
2. השפעת עמדות כלפי הורות של להט"ב על מדיניות וחקיקה: לעמדות הציבור במדינה כלפי הורות להט"ב, גם החיוביות וגם השליליות, יש השפעה על המדיניות והחקיקה ולכן לצד קביעת חקיקה ומדיניות יש לפעול לשינוי נורמות חברתיות, דעות קדומות ועמדות הומופוביות כדי לקדם את האפשרויות להורות.
3. אתגרים בדרך למימוש הורות וכינון ההורות: למרות קיומן של אפשרויות חוקיות למימוש הורות של להט"ב, עדיין יש אתגרים וחסמים בנגישות לאפשרויות אלה, למשל בהיבטים של מיצוי זכויות, צורך במשאבים כלכליים ותהליכים שנמשכים זמן רב.
4. כינון ההורות: נישואין או הכרה רשמית בזוגיות להט"ב יכולה לסייע במימוש ההורות, אף על פי שיש מדינות רבות שבהן ניתנה זכות להורות טרם האפשרות להכרה רשמית בזוגיות להט"ב. האתגרים בכינון הורות להט"ב נוגעים בין היתר לכך שהורות ביולוגית מקבלת משקל ניכר בקביעת ההורות החוקית וישנם קשיים בהסדרת ההורות של בן או בת הזוג שאין להם קשר ביולוגי לילד.
5. מתח בין הזכות למימוש הורות ובין זכויות אחרות: טובת הילד היא העיקרון המרכזי המנחה את שיקול הדעת של המחוקקים בתהליכי החקיקה. בחלק מן המדינות יש חוקים המאפשרים לארגונים לסרב לתת ללהט"ב שירות על בסיס אמונות דתיות ומתוקף הזכות לחופש דת. כך, בפועל לעיתים מתרחשת אפליה כלפי להט"ב בנגישות לאפשרויות השונות למימוש הורות.
6. הבדלים בתמיכה הציבורית בסוגי הורות שונים ובקבלה שלהם: יש הבדל בתמיכת הציבור בסוגי הורות שונים, החל מתמיכה רחבה בהורות של זוגות הטרוסקסואליים לעומת הורות של בני זוג מאותו מין, עבור בתמיכה רחבה יותר בהורות של זוגות (לעיתים גם מאותו מין) על פני יחידים וכלה בתמיכה מועטה ביותר בהורות של טרנסג'נדרים.

רקע

במהלך העשורים האחרונים הפכה המשפחה ה'מסורתית', המורכבת מזוג הטרוסקסואלי נשוי וילדיהם הביולוגיים, לדפוס אחד מתוך מגוון רחב של דפוסים אפשריים לתא המשפחתי. בין דפוסי המשפחות החדשות יש משפחות יחידניות מבחירה, או לפי ההגדרה בחוק 'משפחות שבראשן הורה עצמאי', ובהן אדם יחיד בוחר מלכתחילה להפוך להורה, ללא כל הורה שותף, ומגדל את ילדו לבד; זוגות להט"ב, נשואים או שאינם נשואים; ומשפחות עם 'הורות משותפת', כלומר משפחות שבהן ההורים החליטו להביא יחד ילד/ים מבלי לחיות בזוגיות או לקיים משק בית משותף. כמו כן האפשרויות שדרכן אפשר להפוך להורים ולהסדיר את ההורות נעשו מגוונות יותר, והן כוללות אימוץ פנים ארצי ואימוץ בין-ארצי; תרומת זרע או ביצית; פונדקאות ארצית ובין-ארצית; וצו אימוץ או 'צו הורות' פסיקתי. יחד עם זאת, האפשרויות העומדות בפני זוגות להט"ב או יחידים המבקשים לממש רצונם להורות במדינות שונות בעולם הן עדיין מוגבלות, הן מבחינת זכויות הן מבחינת נגישות. השירות למען הילד במינהל שירותים אישיים וחברתיים ואגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה (מתו"ה), במשרד הרווחה והביטחון החברתי, פנו למכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לערוך סקירה בין-לאומית של האפשרויות שקיימות במדינות נבחרות בעולם למימוש הרצון להורות ולכינון ההורות עבור זוגות להט"ב ויחידים. הסקירה נערכה בין ינואר 2021 לדצמבר 2021.

מטרה

מטרת הסקירה הייתה לספק לקובעי המדיניות מידע רחב על כלל האפשרויות הקיימות למימוש ההורות בקרב זוגות להט"ב ויחידים, ובפרט על טיפולי פוריות והפריה, פונדקאות, אומנה ואימוץ. באופן מפורט יותר המטרה הייתה לספק מידע על האפשרויות הקיימות למימוש ההורות ולכינונה בהיבטים של מדיניות וחקיקה, חסמים ואתגרים, סוגי הסיוע שניתנים מטעם המדינה או על ידי גופים אחרים ועמדות הציבור במדינה בנוגע להורות של להט"ב.

שיטה

בשלב הראשון, מופו היבטים משפטיים וחברתיים שונים הקשורים לזכויות להט"ב ב-108 מדינות, ונערכו ראיונות עם שישה מומחים בתחום בישראל. תהליך המיפוי כלל סקירת מאמרים אקדמיים, ספרות שאינה מחקרית וכתבות באינטרנט. בשלב השני, נבחרו המדינות לסקירת הספרות יחד עם משרד הרווחה והביטחון החברתי, על פי אחד או יותר מן הקריטריונים הללו: (1) מדינות שבהן חקיקה מתקדמת בנוגע להורות של זוגות להט"ב ויחידים; (2) מדינות המאפשרות אימוץ בין-ארצי לזוגות להט"ב; (3) מדינות שדומות לישראל מבחינת תפיסות תרבותיות והשפעת הדת על המדינה. שבע המדינות שנבחרו הן: אוסטרליה, ניו-זילנד, סקוטלנד וצפון אירלנד בבריטניה, הולנד, קנדה-מחוז אונטריו וארצות הברית-קליפורניה. בשלב השלישי, בוצעו 24 ראיונות עומק חצי מובנים עם מומחים מכל אחת מן המדינות שנבחרו: נציגי ארגוני זכויות להט"ב, אנשי אקדמיה, נציגי ממשל והורים מקהילת הלהט"ב. בד בבד נערכה סקירה מעמיקה על כל מדינה בהיבטים של מדיניות וחקיקה, עמדות ופרקטיקה בנוגע לאפשרויות למימוש הורות עבור זוגות להט"ב ויחידים. המידע נכתב כסקירות עצמאיות עבור כל מדינה וכן נותח באופן אינטגרטיבי בנוגע לכל סוגיה.

ממצאים

הסקירה בנויה משני חלקים: החלק הראשון מציג באופן אינטגרטיבי ממצאים כלליים בנוגע לאפשרויות מימוש ההורות במדינות שנבחרו ובפרט בנוגע למדיניות וחקיקה, להשפעת עמדות הציבור על הורות של להט"ב, לאתגרים במימוש ההורות וכינונה, למתח בין זכויות הורות וזכויות אחרות ולהבדלים בתמיכה ובקבלה הציבורית של סוגי הורות שונים. החלק השני מפרט בהרחבה את המידע שנאסף בהיבטים אלו על כל אחת מן המדינות שנסקרו. בסעיף 5.א בסקירה לוח המסכם את עיקרי הזכויות של להט"ב בכל מדינה בהיבטים השונים של מימוש וכינון ההורות. להלן הממצאים המרכזיים מן הפרק האינטגרטיבי:

מדיניות וחקיקה:

- חוקים ומדיניות הם הבסיס לאפשרות של זוגות להט"ב ויחידים לממש את רצונם להורות. בכל המדינות שנסקרו, המדיניות והחקיקה מתבססות לרוב על תפיסה לפיה זוגות להט"ב ויחידים הם 'הורים ראויים'.
- לרוב חקיקה ומדיניות מתבססות על חוקת המדינה (אם היא קיימת) ועל פסיקות בתי משפט מקומיים או בתי משפט עליון.
- במרבית המדינות החקיקה הנוגעת להורות של להט"ב אושרה לאחר שזוגות להט"ב ויחידים מצאו פתרונות מעשיים להקמת משפחה, שלא היו מעוגנים בחקיקה.

השפעת עמדות הציבור כלפי הורות של להט"ב על מדיניות וחקיקה:

- לרוב לעמדות הציבור כלפי הורות להט"ב במדינה, גם החיוביות וגם השליליות, יש השפעה על המדיניות והחקיקה.
- על כן, עיגון זכויות של זוגות ויחידים להט"ב למימוש הורות בחקיקה, אינו מהווה ערובה למימוש, ויש לפעול לשינוי נורמות חברתיות ולשינוי דעות קדומות ועמדות הומופוביות בקרב הציבור ובקרב אנשי מקצוע שמעורבים בתהליך מימוש ההורות ובחיי המשפחה, כמו רופאים, עובדים סוציאליים, משפטנים וכדומה.

אתגרים בדרך למימוש הורות:

- נחוצים משאבים רבים למימוש ההורות ולכינונה, בייחוד משאבים כלכליים אך גם משאב של זמן, מכיוון שכל האפשרויות למימוש ההורות של להט"ב מאופיינות בהליכים שנמשכים זמן רב.
- יש מחסור בתרומות זרע וביצית בשל חוקים האוסרים על תשלום עבור תרומות וחוקים הנוגעים לאיסור על תרומה אנונימית, כך שזהות התורם עשויה להיחשף בשלב מסוים לילד.
- פונדקאות מסחרית אסורה ברוב המדינות, למעט בקליפורניה, ובנוגע לפונדקאות אלטרואיסטית ישנן הגבלות במדינות השונות, כמו איסור על פרסום מודעה לחיפוש פונדקאית ואתגרים בהכרה בהורות החוקית של הורים להט"ב מיועדים. גם פונדקאות מסחרית בין-ארצית, אם מתאפשרת, לרוב יקרה ומורכבת מבחינה בירוקרטית.
- מימוש הרצון להורות באמצעות אומנה ואימוץ הולך ומצטמצם מכמה סיבות: באימוץ פנים ארצי ובין-ארצי ישנם מעט מאוד ילדים המועמדים לאימוץ; מדינות רבות אינן מאפשרות לזוגות להט"ב וליחידים לאמץ; לרבים מן הילדים המועמדים לאימוץ יש מאפיינים מורכבים כאלו ואחרים, מה שהופך חלופה זו למבוקשת פחות. גם סידור האומנה אינו מבוקש, מכיוון שעל פי רוב מדובר בסידור זמני עד לחזרתו של הילד להוריו הביולוגיים.

כינון ההורות:

- הורות ביולוגית מקבלת משקל ניכר בקביעת ההורות החוקית, במיוחד בהליכי פונדקאות (יש מדינות שבהן האם היולדת נחשבת להורה החוקי).
- ישנו קושי בהסדרת ההורות של בן או בת הזוג שאין להם קשר ביולוגי לילד, אף על פי שזו חשובה ומתבטאת במיוחד במצבי פרידה בין ההורים.
- נישואין או הכרה רשמית בזוגיות של להט"ב יכולים לסייע בנגישות לאפשרויות מימוש הורות (אף על פי שיש מדינות רבות שבהן ניתנה זכות להורות טרם האפשרות להכרה רשמית בזוגיות להט"ב).
- במדינות רבות ישנן משפחות שבהן לילדים יש כמה דמויות של הורים, גם אם המבנה המשפחתי שלהם איננו מוכר באופן רשמי וחוקי על ידי המדינה, כמו הורות משותפת או הורות מרובה.

מתח בין זכות למימוש הורות ובין זכויות אחרות:

- טובת הילד היא העיקרון המרכזי המנחה את שיקול הדעת של המחוקקים בתהליכי החקיקה ושל אנשי המקצוע בתהליכי קבלת החלטות.
- רוב המדינות דוגלות בזכותו של הילד לדעת את מקורותיו הביולוגיים ולכן ברובן (למעט בקנדה) אין אפשרות לתרומת זרע/ ביצית אנונימית, אלא רק לתרומה המאפשרת לילדים ליצור קשר עם התורם/ת לאחר הגיעם לגיל 18.
- פונדקאות מסחרית (מקומית ובין-ארצית) נחשבת לבעייתית מבחינה אתית בעיקר לנוכח התגברות המודעות לזכויות נשים על גופן והחשש מסוגיות של ניצול, ולכן על פי רוב היא אסורה, למעט בקליפורניה. בכל המדינות שנסקרו פונדקאות אלטרואיסטיות נתפסת כיותר מוסרית ומותרת ללהט"ב.
- בחלק מן המדינות יש חוקים המאפשרים לאנשים לסרב לתת ללהט"ב שירות על בסיס אמונות דתיות ומתוקף הזכות לחופש דת. כך, בפועל מתרחשת אפליה כלפי להט"ב באפשרות למימוש הרצון להורות.

הבדלים בתמיכה בסוגי הורות שונים ובקבלה ציבורית שלהם:

- ישנם הבדלים בתמיכה בסוגי הורות שונים: החל בתמיכה רחבה יותר בהורות של זוגות הטרוסקסואליים לעומת הורות של זוגות מאותו המין; עבור בתמיכה רחבה יותר בהורות של זוגות, גם מאותו מין (במיוחד אם נשואים או בזוגיות מוכרת), לעומת הורות של יחידים; תמיכה רחבה יותר בהורות של זוגות נשים לעומת הורות של זוגות גברים; וכלה בתמיכה מועטה ביותר בהורות של טרנסג'נדרים.
- בכל המדינות שנסקרו טרנסג'נדרים ואנשים עם שוליות מצטלבת (למשל בין מגדר, נטייה מינית, אתניות, גזע, דת ומוגבלויות) עומדים בפני חסמים רבים עוד יותר בנגישות לאפשרויות למימוש ההורות ובהכרה בהורותם החוקית.

דברי תודה

תודותינו שמורות למי שבזכותם עבודתנו נושאת פרי.

במשרד הרווחה והביטחון החברתי – הגב' רקפת עצמון, מנהלת השירות למען הילד; ד"ר טלי בורלא, מפקחת ארצית, תחום משפחה חדשה בשירות למען הילד; ד"ר יוסף (אסי) אהרונוב, מנהל אגף מחקר, באגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה.

תודה לכל המומחים בישראל שתרמו לנו מן הידע הרב שיש להם בנושא וכך סייעו לנו בראשית המחקר בהכרת השדה ובהכוונה למידע רלוונטי ולמראיינים – עו"ד אור קשת, מנהל קשרי ממשל של ארגוני הקהילה הגאה, האגודה למען הלהט"ב; עו"ד דן יקיר, היועץ המשפטי של האגודה לזכויות האזרח בישראל; עו"ד אירית רוזנבלום, מנכ"לית ומייסדת ארגון "משפחה חדשה"; פרופ' צברי טריגר, מומחה לדיני משפחה וחוקר את זכויות הקהילה הלהט"בית, הפקולטה למשפטים ע"ש שטריקס, המכללה למינהל; מר אלון שחר, מנכ"ל הבית הפתוח בירושלים לגאווה ולסובלנות.

תודה לכל המראיינים מן המדינות הנבחרות, על תרומתם בנושאים השונים בסקירה, על הידע שחלקו עימנו מן המדינה שבה הם פועלים ומתמחים ועל החוויות ששיתפו עימנו.

תוכן עניינים

1	1. מבוא
2	2. הסקירה
2	2.1 מטרת הסקירה
2	2.2 שיטת הסקירה ושלבי העבודה
5	חלק א': פרק אינטגרטיבי
5	1.א אפשרויות למימוש הורות במדינות הנבחרות
9	2.א עמדות כלפי משפחות של זוגות להט"ב ויחידים וזכויותיהם
11	3.א מדיניות וחקיקה בנוגע למימוש רצונם של זוגות להט"ב ויחידים להורות
15	4.א אפשרויות למימוש הורות עבור זוגות להט"ב ויחידים
31	5.א סיכום: אפשרויות למימוש ההורות במדינות נבחרות
35	חלק ב': המדינות הנבחרות
35	1.ב אוסטרליה
42	2.ב ניו זילנד
48	3.ב סקוטלנד
56	4.ב צפון אירלנד
63	5.ב הולנד
69	6.ב קנדה, מחוז אונטריו
78	7.ב ארצות הברית, קליפורניה
88	מקורות
103	נספחים
103	נספח א': תיאור המרואיינים בשלבי המחקר השונים
106	נספח ב': מילון מושגים

רשימת לוחות

31	לוח 1: אפשרויות למימוש ההורות במדינות שנסקרו
37	לוח 2: התפתחות החקיקה באוסטרליה בתחום זכויות הורות של להט"ב בין השנים 2002-2017
43	לוח 3: התפתחות החקיקה בניו זילנד בתחום זכויות הורות של להט"ב בין השנים 1993-2015
50	לוח 4: התפתחות החקיקה בסקוטלנד בתחום זכויות הורות של להט"ב בין השנים 1997-2019
58	לוח 5: התפתחות החקיקה בצפון אירלנד בתחום זכויות הורות של להט"ב בין השנים 1996-2020
64	לוח 6: התפתחות החקיקה בהולנד בתחום זכויות הורות של להט"ב בין השנים 1994-2020
72	לוח 7: התפתחות החקיקה בקנדה בתחום זכויות הורות של להט"ב בין השנים 1962-2016
81	לוח 8: התפתחות החקיקה בארצות הברית בתחום זכויות הורות של להט"ב בין השנים 1976-2020
103	לוח א-1: מרואיינים בשלב הגישוש של המחקר
104	לוח א-2: מרואיינים בשלב סקירת המדינות הנבחרות